

AKCIJE ZA OHRANJANJE DEDIŠČINE (ZLASTI STAVBNE) NA BIZELJSKEM

V prispevku govorim o akcijah, ki so na Bizeljskem potekale v preteklih, zlasti pa v zadnjih letih in ki so po mojem mnenju bistveno pripomogle k dvigu zavesti domačinov glede ohranjanja dediščine kot vrednote, pomembne za nas in prihodnje rodove. Zaradi zelo obsežnega pojma dediščine se v prispevku omejujem predvsem na stavbno dediščino, ki je po mojem mnenju najbolj ogrožena in s katero se zato tudi največ ukvarjamo. V zvezi s tem naj omenim predvsem dve aktivnosti, in sicer popis naravne in kulturne dediščine ter njen prikaz na razstavi, ki smo jo priredili na Bizeljskem jeseni leta 1999.

Danes je že mogoče zanesljivo trditi, da je dediščina za večino Bizeljancev postala prepoznaven pojem, in to pojem s tolikšno moralno težo, da bi morebitno uničevanje dediščine naletelo na moralno obsodbo. S tem pa smo tudi že prišli do točke, ko bo treba kmalu preiti »od besed k dejanjem«, ko bo torej treba na podlagi konkretnih primerov zaščititi in obnoviti dediščine pokazati, da smo na pravi poti, na poti, ki bo na osnovi ohranjene dediščine med

Sestanek sekcije za ohranitev naravne in kulturne dediščine Bizeljskega na Bizeljskem gradu dne 24.10.1998

drugim pripeljala tudi do boljšega življenja krajanov. Glede tega pa smo žal šele na začetku poti.

Bizeljsko obsega severovzhodni del občine Brežice ob mejni reki Sotli. Znamenite Bizeljske go'rce dajejo pečat izrazito vinorodnega okoliša. S pojmom Bizeljsko, ki obsega 12 vasi, danes označujemo območje krajevne skupnosti in naselje v njenem središču. Na tem območju živi približno 1.800 prebivalcev. Splet zgodovinskih dogodkov in posegov v pokrajini je vplival na zelo bogato kulturno dediščino, še posebej na bizeljski stavbni dediščini. V pogledu varovanja naravne in kulturne dediščine spada Bizeljsko pod ZVNKD Novo mesto, njegov pretežni del pa tudi v sklop Kozjanskega regijskega parka.

Poleg izjemnih naravnih znamenitosti, kot so Nuječev hrast v Gregovcih (najdebelejši slovenski hrast), lipa v Bizeljski vasi (najdebelejša lipa v Posavju) in gnezdišče čudovitih ptičev čebelarjev na Bizeljskem je

na vsakem koraku vidna raznolika naravna dediščina, kot so stara sadna drevesa na obrobju vasi, razgibani gozdni robovi, meandri reke Sotle z ostanki poplavnega gozda, številni izviri in ribniki v skritih dolinah pod vinogradi, močvirni in suhi travniki ter drobne živali, ki vsi skupaj kot celota dajejo tej krajini značilen videz in pomen. Na drugi strani pa imamo tudi bogato in izjemno stavbno dediščino. Poleg znamenitega Bizeljskega gradu, arheoloških najdišč, številnih cerkva, kapelic in znamenj so tu še naselja, samotne kmetije in več sto let stare stavbe z bivalno in gospodarsko namembnostjo.

Bogata dediščina, ki jo ob prihodu na Bizeljsko lahko takoj opazimo, postopno propada oziroma izginja. Takšen videz pa daje verjetno tudi zato, ker je te dediščine nenavadno mnogo, še zlasti, če zavijemo z glavne ceste na stranske poti, kjer večkrat naletimo na kmetije, ki so zaradi staranja prebivalstva, odseljavanja ali drugih razlogov opuščene. Ocena, da gre za

splošno pomanjkanje zanimanja domačinov za dediščino, bi bila prenatrjena, saj so ves čas obstajali številni ozaveščeni posamezniki, ki jim ni bilo vseeno, kaj se s to bogato dediščino dogaja. To je bilo očitno predvsem pri obnovi kapelic in križev, dostikrat pa tudi pri obnovi in vzdrževanju starih bivalnih in gospodarskih objektov, ki so večinoma še danes v uporabi, pa tudi pri ohranjanju starih sort sadnega drevja, starih dreves, izvirov, travnikov itd.

Kot izrazit primer je treba omeniti pomemben prispevek gospe Marije Sušnik, ki že več kot tri desetletja načrtno zbira premično dediščino Bizeljskega, rezultat pa je njena zasebna etnološka zbirka. Ta zbirka, ki je napolnjena do zadnjega kotička, je medtem postala pomembna turistična točka na Bizeljskem. Z zbiranjem in njenim spoštljivim odnosom do teh predmetov pa je bilo, kar je zelo pomembno, postavljeno merilo vrednosti, po katerem se ti predmeti več ne zanemarjajo ali celo zavržejo. Številna podstrešja še danes hranijo takšno premično dediščino, če za nič drugega, pa za prihodnje čase, ko utegnejo imeti večjo vrednost. Kot prispevek k ozaveščanju naj omenim še dobro obiskano predavanje, ki ga je imel novembra 1997 na Bizeljskem Dušan Strgar, etnolog, in članke v časopisih, ki so temu sledili z zgornjimi naslovi, na primer »Zaščitili bodo stavbno dediščino« ali »Kje dobimo pravi načrt?«

Če živiš na območju s tako številno in bogato dediščino, zlasti stavbno, ki je še posebej ogrožena, si ne moreš kaj, da ne bi razmišljal o tem, kaj bo čez pet ali deset let ostalo od nje. Izkušnje pri konkretnih primerih kažejo, da malo ali nič. Samoumevna posledica takega razmišljanja je bila akcija, tako da smo se maja leta 1998 odločili ustanoviti sekcijo za ohranitev naravne in kulturne dediščine, in sicer v okviru Turističnega društva Bizeljsko, podpisane pa so kot pobudnika izvolili za predsednika. S tem smo dobili zakonski okvir za delo kot nevladna, nepolitična in nepridobitna organizacija. Prepričani smo, da bomo skupaj in organizirano ustvarili možnosti za uspešnejše ohranjanje dediščine, s tem da smo računali na ozaveščanje in sodelovanje domačinov. Z ustanovitvijo sekcije se je začelo obdobje intenzivnega dela, številnih sestankov in tudi rezultatov, ki jih bo predstavil v nadaljevanju prispevka.

Ob ustanovitvi sekcije smo določili namen in program dela ter z njim seznanili druge organizacije v našem kraju, obiskali župana občine Brežice in zaprosili za pomoč in

Križančičeva hiša v Stari vasi na Bizeljskem, letnica na tramu 1774

sodelovanje Posavski muzej Brežice, Novomeški zavod za ohranitev naravne in kulturne dediščine ter Kozjanski regijski park. Obljubili so nam pomoč in z njimi zglede sodelujemo. Že na začetku smo tudi sklenili, da bomo najprej popisali in fotografirali sedanjo naravno in kulturno dediščino, seveda s sodelovanjem strokovnjakov navedenih ustanov, da bomo vedeli, kaj imamo, in da bomo to lahko pokazali tudi drugim. V 12 vaseh na Bizeljskem smo izbrali enega ali več domačinov, popisovalcev. Predvideli smo tudi, da bomo rezultate popisa prikazali na morebitni razstavi. Tako smo do danes popisali in fotografirali več kot 300 objektov, starejših od šestdeset let, predvsem stavbne dediščine. Nekateri objekti segajo v začetek 18. stoletja. Obenem smo popisovali redke in ogrožene rastlinske vrste (stare sorte sadnega drevja in druga drevesa, večja rastišča, vodnjake, mlake in vodne izvire), pa tudi živalske vrste. Popis bomo še nadaljevali.

Popisovanje pa je imelo še mnogo večji pomen, kot smo pričakovali, saj smo z njim posegli v vse domove, ki še premorejo stavbno dediščino. Ker je popisovalka ali popisovalec praviloma iz domače vasi, je bil obisk pri vsaki hiši obenem tudi družabni dogodek – sosed je prišel na obisk. Spraševanje o tem, ali je znano, kdo je zgradil ali obnovil določen objekt, pa je bilo samo po sebi intimen pogovor o preteklosti, torej o ljudeh, ki so v njih živeli, o ljudeh, ki se jih verjetno skupaj spominjajo ali pa so o njih slišali govoriti, o ljudeh, ki so vse to zgradili v upanju, da bo koristilo tudi prihodnjim rodovom. Verjamem, da so mnogi lastniki po takšnem pogovoru čutili

do prednikov večjo odgovornost kot prej.

Ti pogovori pa so prinesli še nekaj. Čeprav ni nihče obljubljal pomoči pri vzdrževanju ali obnovi starih objektov, smo kot enega od ciljev popisa vendarle omenjali možnost, da bomo na podlagi izčrpnega popisa obsežne dediščine skušali najti ljudi in organizacije doma in v tujini, ki nam bi jo bili pripravljeni pomagati ohranjati z nasveti, projekti in morda kasneje tudi z denarjem. Poleg tega pa smo poudarili pomen lepe celostne podobe krajine, katere bistveni del je ohranjena naravna in kulturna dediščina. Med pomembnejše aktivnosti, ki so v okviru dela sekcije tudi pripomogle k ozaveščanju domačinov ali ohranjanju dediščine, naj omenim iz tega obdobja tudi:

- proslavo in postavitve spominske plošče ob 100-letnici rojstva prvega poklicnega filmskega snemalca Antona Smeha;
- udeležbo na natečaju ministrstva za kulturo za finančno pomoč za razstavo; na natečaju nam je uspelo, uspešna pa sta bila tudi dva druga projekta, za katera je dala sekcija pobudo investitorjema, da sta se udeležila natečaja;
- obisk dr. Janeza Bogataja kot častnega gosta na sestanku sekcije januarja 1999 z zanimivim predavanjem o stanju dediščine pri nas ter njegove ocene;
- predavanja o pticah, zlasti o pticah čebelarjih, ki kot največja kolonija gnezdiijo v peskokopu na Bizeljskem, ter vključitev učencev OŠ Bizeljsko v njihovo proučevanje; za projekt je OŠ Bizeljsko prejela prvo nagrado v Sloveniji; kot nadaljevanje tega pa je Kozjanski park organiziral srečanje

osnovnih šol s temo o teh ptičih.

Najpomembnejša aktivnost sekcije v letu 1999 pa se mi zdi postavitev razstave naravne in kulturne dediščine Bizeljskega, ki je bila odprta od 25. 9. do 3. 10. 1999 in ki si jo je ogledalo več kot 1.000 ljudi. Izvajalec in organizator razstave je bilo Turistično društvo Bizeljsko. Cilj in vsebina razstave sta bila seveda določena že pred udeležbo na natečaju, ki ga je v letu 1998 razpisalo ministrstvo za kulturo in na katerem smo bili tudi uspešni. Določili smo ju skupaj z ZVNKD Novo mesto, Kozjanskim parkom ter Muzejem Brežice. Cilj razstave je bil ozaveščanje domačinov, da bodo začeli ceniti svojo dediščino. Ta cilj smo imeli pred očmi ves čas priprave na razstave in njene izvedbe. Jasno nam je bilo, da ga bomo dosegli le, če si bo razstavo ogledalo čim več domačinov, zato smo skušali razstavo narediti čim zanimivejše predvsem zanje.

Najprej smo prikazali rezultate popisa stavbne dediščine, v mapah, ločeno po vaseh, na panoju pa smo predstavili popisovalce s priimki in njihovimi fotografijami. Pokazalo se je, da so mnogi domačini prišli na razstavo prav zato, da bi videli fotografijo in popis svoje hiše ali drugih objektov, mnogi pa tudi zaradi Franciscejskega katastra iz leta 1825, v katerem so si lahko za območje celotnega Bizeljskega ogledali stanje objektov in zemljišč pred 175 leti (kopijo tega katastra je naročila KS Bizeljsko in bo na voljo domačinom). K številnemu obisku je pripomogla tudi mala razstava škofa Martina Slomška, ki je, kot je znano, dve leti služboval na Bizeljskem. Tudi otvoritev razstave je imela enak cilj. Tako nam je uspelo pridobiti pihalno godbo iz Kapel in domače pevce, pogostitev pa sta pripravili Društvo kmečkih žena in Društvo vinarjev. Skoraj odveč je omenjati, da je bilo vse narejeno in ponujeno brezplačno. Ker pa je pri pripravi razstave, skupaj s popisom dediščine in dežurstvom med razstavo prostovoljno sodelovalo več kot 100 domačinov, ki se jim želim še posebej zahvaliti za njihovo pomoč, je tudi to mogoče šteti kot prispevek k navedenemu cilju. Seveda pa ne smem pozabiti omeniti pomembne govornike ob otvoritvi, med njimi zlasti Zofko Klemen Krek, direktorico urada Unesco, Karla Smolleja, koroškega Slovenca in takrat še poslanca v zveznem parlamentu na Dunaju, ter direktorje vseh treh omenjenih zavodov, ki so vsi poudarjali bogastvo in pomen dediščine na Bizeljskem. Sicer pa so bili jedro razstave panoji s fotografijami in besedilom, razporejenimi po tematskih sklopih na stenah dvorane

zadružnega doma, sredi nje pa so bili postavljeni eksponati premične dediščine. Izšel je tudi katalog razstave (1.000 izvodov), za novo leto pa še koledar z motivi z razstave (1500 izvodov). Naj posebej poudarim, da so bili za velik uspeh razstave in za katalog razstave najbolj zaslužni vsi trije zavodi: ZVNKD Novo mesto, ki je prevzel obveznost za vsebinski del razstave, Zavod Kozjanski park, ki je postavil razstavo in posodil panoje ter drugo opremo ter Muzej Brežice, ki je predlagal koncept premične dediščine ter posodil nekaj eksponatov. Večino eksponatov premične dediščine je posodila M. Sušnik, za kar se ji tudi zahvaljujem.

Uspešna izvedba razstave pa je pripomogla tudi k temu, da smo v začetku februarja letos odprli s pomočjo trgovskega podjetja KERAMETAL, ki nam je za ta čas dalo na voljo svoje prostore, Kozjanski park pa nam je ponudil panoje in stojala ter skupaj z ZVNKD Novo mesto tudi strokovno pomoč, v središču Bizeljskega šestmesečno Stalno razstavo NKD Bizeljskega. Razstava je bila na ogled tudi v razstavnem prostoru (KIC) Mestnega muzeja v Ljubljani.

Po vsem sem prepričan, da se je zlasti v preteklem letu na Bizeljskem zgodilo nekaj zelo pomembnega. Mnogi krajani so se namreč začeli zavedati, da je ohranjanje naravne in kulturne dediščine lahko pomembno ne samo v kulturnem pogledu, temveč utegne posredno biti tudi materialno koristno (na primer prodaja lastnih pridelkov na domu oziroma turizem), ter da se bo turizem lažje razvil v krajini z lepo celostno podobo, katere bistvena sestavina je ohranjena naravna in kulturna dediščina.

Zato smo v letošnji program dela, ki ga navajam v nadaljevanju, vnesli aktivnosti, ki naj bi pomenile korak naprej pri ohranitvi dediščine.

Program dela za leto 2000 (in naprej)

1. Začasno je treba zaščititi strehe, s čimer bi vsaj za 10 let preprečili dokončen propad številnih objektov stavbne dediščine. Medtem pa bomo postopoma obnavljali stare objekte, zlasti tiste, ki so z vidika stroke najbolj pomembni, in tako ohranjali arhitekturne značilnosti naše krajine. Nalogo je treba opraviti skupaj s Kozjanskim parkom, ZVNKD Novo mesto in drugimi zainteresiranimi ustanovami.
2. Spodbujali bomo lastnike starih

objektov, da bi se s soglasjem ZVNKD Novo mesto udeležili vsakoletnega natečaja, ki ga razpiše ministrstvo za kulturo za denarno pomoč pri obnovi stavbne dediščine.

3. Aktivni bomo pri načrtovanju, postavitvi in vzdrževanju Poti naravne in kulturne dediščine Bizeljskega, ki naj bi skupaj z živo kulturno dediščino, hrano, domačo obrtjo in prodajo pridelkov odpirala nove razvojne možnosti za domačine. S tovrstnim pohodništvom se bo hkrati povečeval pomen naravne in kulturne dediščine ob teh poteh.
4. Prizadevali si bomo pridobiti prostore, v katerih bomo uredili stalno razstavo naravne in kulturne dediščine Bizeljskega. Za to predlagamo Bizeljski grad.
5. Gnezdišče ptic čebelarjev postaja poleg gradu Bizeljsko in hrasta v Gregovcih ena od najpomembnejših znamenitosti Bizeljskega. Zdravilišče Atomske toplice je pokazalo interes, da to gnezdišče vključi v svojo turistično ponudbo. To pobudo je treba udejanjiti skupaj s še kakšno drugo turistično točko (repnice, etnološka zbirka). Skupaj z Opekarno Brežice je treba zaščititi pred erozijo gnezdiščne stene v Župjaku.
6. Dokončati je treba popis stavbne dediščine in nato z rezultati seznaniti lastnike teh objektov ter zainteresirane ustanove.
7. V sodelovanju z ZVNKD Novo mesto in Kozjanskim parkom je treba nadaljevati popis naravne dediščine.
8. V sodelovanju z ZVNKD in OŠ Bizeljsko je treba začeti akcijo popisovanja repnic.

Vir:

STRGAR, Dušan in HUDOKLIN, Andrej, Katalog ob razstavi NKD Bizeljskega, september 1999.